

Reorientation of military personnel: Why did graduates of military educational institutions support the Ukrainian People's Republic?

Dmytro I. Nyzhnikov

V. N. Karazin Kharkiv National University

Postgraduate student (Ukraine)

email: dmytro.nyzhnikov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0887-8566>

ResearcherID Web of science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/NFR-9648-2025>

Abstract.

The purpose of this article is to analyze the reorientation of military personnel from the Russian Empire into the service of the Ukrainian People's Republic (UPR) within the broader context of national revival and state-building during 1917–1921. It was investigated why a segment of graduates from imperial military academies, trained in the traditions of the Tsarist army, embraced Ukrainian independence and participated in the formation of national armed forces. **The research methodology** combines general scientific methods (comparative and structural-analytical) with specialized historical approaches (problem-chronological and historical-biographical), ensuring the study's objectives are met. **The scientific novelty** offers a comprehensive interpretation of the officer corps' motivational transformation: officers once loyal to the Empire who, under revolutionary conditions, came to recognize the necessity of serving national interests. The article highlights how ideological factors (the rise of national consciousness), political pressures (military crisis, disillusionment with the Provisional Government), and organizational reforms (the Ukrainization of units) drove this reorientation. **Conclusion.** National consciousness was not always ingrained in these officers from childhood, but was actively forged during the revolutionary period. The research showed that the combination of professional ethos, patriotism, and rejection of Bolshevik rule decisively influenced a significant portion of the officer corps to join the UPR. Moreover, this transition also revealed an important social dimension of change. For numerous officers of non-aristocratic origin, service in the army of the Ukrainian People's Republic offered opportunities for professional advancement, public recognition, and participation in the national cause. In this sense, the UPR functioned as a political entity and a vehicle for social mobility for a new generation of Ukrainian military personnel.

Keywords: army Ukrainization, military educational institutions, military personnel, national consciousness, 1917–1921 revolution, Ukrainian People's Republic (UNR)

Переорієнтація військових кадрів: чому випускники військових навчальних закладів підтримали УНР?

Дмитро Нижніков

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

аспірант (Україна)

email: dmytro.nyzhnikov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0887-8566>

ResearcherID Web of science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/NFR-9648-2025>

Анотація.

Метою нашої статті є аналіз процесу переорієнтації випускників військових освітніх інституцій Російської імперії на службу Українській Народній Республіці (УНР) у контексті національного відродження та державотворення 1917 – 1921 років. В статті досліджується, чому частина випускників військових навчальних закладів, сформованих у традиціях імперської армії, підтримала ідеї української незалежності та взяла участь у формуванні національних збройних сил та творенні нової держави. **Методологія дослідження** ґрунтується на загальнонаукових (порівняльний та структурно-аналітичний) та спеціально історичних (проблемно-хронологічний та історико-біографічний) методах дослідження, що у цілому забезпечило досягнення поставлених у роботі завдань. **Наукова новизна** полягає у спробі комплексного осмислення мотиваційної трансформації офіцерського корпусу, що був вихований у лояльності до імперії, але у революційних умовах усвідомив необхідність служіння

українським національним інтересам. Висвітлюється вплив ідеологічних чинників (зростання національної свідомості), політичних умов (криза армії, розчарування в Тимчасовому уряді) та організаційних змін (українізація частин) на переорієнтацію військових. У висновках зазначено, що національна свідомість не завжди була притаманною цим офіцерам з дитинства, але активно формувалась у ході революційних подій. Саме поєднання професіоналізму, патріотизму та несприйняття більшовицького режиму стало визначальним у переході значної частини офіцера на бік УНР. Крім того, цей перехід засвідчив і важливий соціальний вимір змін. Для численних офіцерів неаристократичного походження служба в армії УНР відкривала перспективи професійного зростання, здобуття суспільного визнання та залучення до творення національної справи. У цьому сенсі УНР виступала не лише політичною структурою, але й соціальним ліфтом для нового покоління українських військових.

Ключові слова: військові кадри, військові навчальні заклади, національна свідомість, революція 1917 – 1921 рр., українізація армії, Українська Народна Республіка (УНР)

Постановка проблеми. Проблема переорієнтації військових кадрів у період розпаду Російської імперії та формування Української Народної Республіки (УНР) є однією з ключових у вивченні українського національно-визвольного руху 1917 – 1921 рр. Зокрема, важливим є питання, чому частина випускників військових навчальних закладів, вихованих у традиціях імперської армії, підтримала УНР, взявши активну участь у розбудові українських збройних сил. Ця проблема охоплює кілька аспектів: 1) ідеологічний – зростання української національної свідомості серед військових кадрів, вплив революційних подій на їхнє самовизначення; 2) соціально-політичний – невдоволення військових політикою Тимчасового уряду та більшовицькою загрозою, що стимулювало пошук альтернатив; 3) організаційний – створення українських національних військових формувань, їхня роль у державотворчих процесах. Наукова значущість теми нашого дослідження полягає у тому, що вивчення переорієнтації військових кадрів дозволяє краще зрозуміти механізми національного відродження та формування державності. Аналіз чинників, які впливали на вибір військових, може сприяти переосмисленню ролі збройних сил у революційних процесах. Практичне значення розвідки – це те, що досвід переходу військових кадрів на службу нової держави може бути корисним для сучасної України в контексті військових реформ і патріотичного виховання. Висновки дослідження можуть бути застосовані у військовій освіті та державній політиці щодо формування національно орієнтованих збройних сил. Таким чином, розкриття цієї проблеми сприяє глибшому розумінню процесів становлення національних армій у перехідні історичні періоди та актуалізує питання національної безпеки в умовах політичної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з важливих робіт з досліджуваної теми є праця Ярослава Тинченка «Офіцерський корпус Армії УНР (1917–1921)» (Тинченко, 2007; Тинченко, 2011). Це ґрунтовна розвідка біографій українських офіцерів, які перейшли на службу до Армії Української Народної Республіки в період визвольних змагань. Автор висвітлює соціальне походження, освіту, військовий досвід та частково мотивацію офіцерів. Важливою особливістю дослідження є широке використання архівних джерел, мемуарів і документів еміграції. Тинченко показує, що офіцери УНР були не лише військовими професіоналами, а й активними учасниками формування національної армії. Робота має високу історіографічну цінність і є незамінною для вивчення військового аспекту української революції. Оскільки дослідження зосереджене переважно на фактичних даних про офіцерів, це робить його цінним джерелом, але бракує глибшого аналітичного осмислення мотивацій та світогляду персонажів.

Іншою цікавою роботою є дослідження Романа Тютенка «Соціальний портрет офіцера українських армій періоду Національної революції (1917 – 1921 рр.)», яке присвячене аналізу соціального складу, мотивацій та повсякденного життя офіцерів Армії УНР, Української Держави та УГА (Тютенко, 2018). Використовуючи метод просопографії, автор створює колективний портрет українського офіцера, розглядаючи його професійну підготовку, соціальне походження, політичні переконання та життєві долі після поразки революції. Дослідження базується на широкому колі джерел, включаючи архівні документи, мемуари та періодику. Особливу увагу приділено аналізу матеріального становища, побуту та дозвілля офіцерів, а також їхньому сприйняттю війни та національної ідентичності. Треба зазначити, що метод просопографії, хоча і дає широку картину, іноді надто узагальнює індивідуальні історії, що дещо призводить до спрощення.

Треба також звернути увагу на роботу Романа Мельника, в якій він досліджував підготовку офіцерських кадрів армії УНР у теоретичній спадщині та практичній діяльності військової еміграції 20 – 30-х рр. ХХ ст. Він підкреслює важливість професійної підготовки та національної свідомості офіцерів у формуванні боєздатної армії (Мельник, 2010, с. 88 – 95).

Таким чином, окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися науковцями протягом останніх двох десятиліть, але все ж таки питання причин переорієнтації випускників військових навчальних закладів на бік УНР в роки революції 1917 р. залишається малодослідженим.

Аналіз джерельної бази дозволяє виокремити декілька основних груп. Перша група – це джерела особового походження, а саме: спогади та свідчення учасників подій. Деякі колишні офіцери Російської імперії, які перейшли на бік УНР, залишили спогади, де описували мотиви свого рішення. Особисті спогади військових діячів того часу, такі як «Спомини запорожця» Н. Авраменко (Авраменко, 2007), «Матеріали до мого життєпису» М. Юнакова (Юнаків, 2009) та «Спогади командарма» М. Омеляновича-Павленка (Омелянович-Павленко, 1934; Омелянович-Павленко, 1935; Омелянович-Павленко, 2002), надають цінну інформацію про мотиви та обставини переходу офіцерів на бік УНР. Наприклад, Микола Капустянський зазначав, що попри недовіру з боку політичного керівництва, значна частина кадрових старшин залишалася вірною Україні, що сприяло зміцненню армії УНР (Капустянський, 1946, с. 15). Іншою важливою групою, є документи військових навчальних закладів, які дозволяють нам проаналізувати навчальні програми військових освітніх установ, яка формувала майбутніх військових діячів; списки випускників навчальних закладів для аналізу соціального та етнічного складу майбутніх офіцерів. Крім того, треба звернути увагу на нормативно-законодавчі акти Центральної Ради, Генерального Секретаріату та Директорії УНР, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Ці матеріали містять накази, розпорядження та листування, що відображають процеси формування українських військових частин та участь у них випускників військових навчальних закладів. Не менш важливою групою джерел є періодика того часу: газети та журнали, як-от «Вільна Україна» та «Нова Рада», висвітлювали процеси українізації армії та настрої серед військових кадрів.

Метою нашої статті є аналіз чинників, що сприяли переходу військових кадрів, які отримали освіту в російських військових навчальних закладах на службу Українській Народній Республіці. Зокрема, дослідження передбачає: 1. визначення ідеологічних, соціальних та політичних причин переорієнтації військових; 2. аналіз впливу революційних подій 1917 – 1921 рр. на формування національної свідомості серед випускників військових навчальних закладів. Стаття має на меті сприяти глибшому розумінню процесів формування національно орієнтованої армії та підкреслити значення військових кадрів у боротьбі за незалежність України.

Виклад основного матеріалу. Система військової освіти в Російській імперії на початку ХХ ст. була досить розвинутою, ієрархічною та орієнтованою на підготовку офіцерського корпусу для армії та флоту. Вона мала кілька рівнів — від підготовки підпрапорщиків до генерального штабу. Початковий рівень військової освіти був орієнтований на підготовку молодших командирів і майбутніх офіцерів, які не мали дворянського походження. Вони вчилися в юнкерських училищах, куди приймали осіб з середньою освітою. Основна мета навчання полягала в підготовці командирів для піхоти, кавалерії, артилерії. Середній рівень був представлений військовими училищами (кадетські корпуси), які приймали підлітків (переважно дітей дворян). Навчання поєднувало загальну середню освіту та військову підготовку. Закінчення кадетського корпусу давало змогу вступити до юнкерських або вищих військових училищ. Вищий рівень військової освіти – це вже була елітна підготовка офіцерів вищих рангів. Військові академії приймали офіцерів, які вже мали бойовий досвід або відзначились у службі, готували майбутніх командирів батальйонів, полків, штабних офіцерів. Учні цих освітніх установ вивчали військову справу, фізику, математику, іноземні мови (особливо французьку та німецьку), історію, географію. Великий акцент робився на дисципліні, вірності монархії та православію. Треба відзначити, що військова освіта була однією з небагатьох «соціальних ліфтів» у царській Росії — особливо для не дворян. Успішне закінчення військової академії забезпечувало швидке просування по службі. До Першої світової війни навчання у військових (піхотних), кавалерійських, козацьких та топографічному училищах тривало 2 роки, в артилерійських та інженерному – 3 роки. Під час Першої світової війни термін навчання у військових (піхотних) училищах та школах прапорщиків було скорочено спочатку до 6 місяців, а потім до 4 місяці, в артилерійських та кавалерійських училищах так само до 6 місяців, а в інженерних – 6-9 місяців (Стеців, 2024, с. 181 – 186).

В перші десятиріччя ХХ ст. на теренах сучасної України, які тоді входила до складу Російської імперії, функціонував ряд військових навчальних закладів. У мирний час офіцерів випускали лише військові училища та Пажеський корпус. Усього до 1914 р. існувало 11 військових (до 1911 р. вони називалися піхотними юнкерськими): Павлівське та Володимирське у Санкт-Петербурзі, Олександрівське та Олексіївське у Москві, Віленське, Казанське, Чугуївське, Київське, Тифліське, Одеське та Іркутське; 3 артилерійські: Михайлівське та Костянтинівське у Санкт-Петербурзі, Сергіївське в Одесі; 3 кавалерійські: Миколаївське у Санкт-Петербурзі, Єлисаветградське та Тверське; 2 козацькі: Новочеркаське та Оренбурзьке; 1 інженерне -

.....
Миколаївське у Санкт-Петербурзі, 1 топографічне (у Санкт-Петербурзі) училища. Під час Першої світової війни було сформовано ще 2 військові (2-ге Київське та Ташкентське), 1 артилерійське (Миколаївське у Києві), 1 інженерне (Олексіївське у Києві), 1 козацьке (Кубанське в Єкатеринодарі) училища, а також 46 шкіл прапорщиків (у тому числі дев'ять в Україні) (Тинченко, 2011, с. 49 – 50).

Під час Української революції 1917 р. велике число військових та офіцерів Російської імперії підтримали Центральну Раду та перейшли на бік Української Народної Республіки. Дослідник Я. Тинченко відзначає, що «90% старшинського складу Армії УНР становили колишні офіцери російської армії. Уродженці Галичини, що раніше воювали в австро-угорському війську, налічували в ньому тільки невеликий відсоток» (Тинченко, 2011, с. 60). Наше дослідження теми дозволило виокремити ряд причин цього переходу. Аналіз джерел особового походження свідчить про те, що одними з головних факторів були саме національна свідомість та патріотизм. Випускники військових закладів були освіченими людьми, які краще за інших розуміли політичну ситуацію та роль національного самовизначення. Як показує аналіз списків випускників військових училищ, юнкерських училища, кадетських корпусів багато офіцерів походило з українських земель і відчували національну приналежність з початком революції. Під впливом подій 1917 р. вони усвідомили можливість створення незалежної української держави та вважали своїм обов'язком її підтримати.

Одним із прикладів пробудженої національної свідомості є уродженець Чугуєва з Харківщини Микола Юнаків, який протягом 1894 – 1897 рр. навчався в Миколаївській військовій Академії Генерального штабу Російської імперії у Петербурзі. Після випуску з військової академії він займав різні посади при Генеральному Штабі. Після утворення Української Центральної Ради М. Юнаків підтримав український національний рух і активно сприяв українізації військових частин, зокрема 7-го корпусу на Румунському фронті. З жовтня 1917 р. обіймав посаду командувача 8-ї армії Румунського фронту (Тинченко, 2007). Після прибуття до Києва отримав повторне призначення на цю ж посаду. У складний період розпаду російської армії він доклав значних зусиль для збереження боєздатності новостворених українських військових частин. У Дієвій Армії УНР Микола Юнаків обіймав посаду керівника Головної шкільної управи при військовому міністерстві. З 11 серпня 1919 р. він став начальником Штабу Головного Отамана об'єднаних збройних сил УНР і ЗУНР. Саме за його участі було сплановано та успішно реалізовано військову операцію в серпні 1919 р., результатом якої стало звільнення Правобережної України від більшовиків та повернення Києва під контроль українських військ (Садовський, 1971, с. 41 – 42).

М. Юнаків згадував події 1917 – 1921 рр. в своїй автобіографії: «Українська національна справа почала звертати мою увагу з 1917 року, після лютневої революції, коли на фронті почали поволі виявлятися прояви українського національного життя, в формі українізації військових частин, викладів з історії України, формування українських військових рад, улаштування українських військових з'їздів і т.ін. До всіх цих проявів я на всіх ступенях військової ієрархії ставився завжди прихильно: з початку виключно по інтуїції, внаслідок мого українського походження, а з часом з більшою і більшою національною свідомістю, яку набував самостійно, внаслідок вдумливого ставлення до політичних подій, що розгорталися передо мною. Восени 1917 року я вже був цілковито підготований для відповідальнішої праці на користь України, і бракувало лише сприятливих обставин, які б допомогли мені увійти в коло активних українських діячів» (Юнаків, 2009, с. 117). Аналізуючи його автобіографію ми можемо зробити висновок, що національна свідомість у М. Юнаківа не була з дитинства яскраво вираженою, а пробуджувалася поступово, під впливом подій та атмосфери того часу. Оскільки не дивлячись на те, що першою його мовою в дитинстві, як він зазначав, була українська, після переїзду його родини до Росії відбулася поступова його русифікація. І як він сам згадував в автобіографії «За той час нікого із свідомих українців мені зустріти не довелося, а тому й національної свідомості я здобути не міг». Спершу він підтримував усе українське інтуїтивно, бо мав українське походження. Згодом його підтримка стала усвідомленою, а не лише емоційною (Юнаків, 2009, с. 114 – 120).

Іншою відомою постаттю, яка стояла у витоків українізації армії у 1917 р. був Петро Болбочан, який здобув військову освіту в Чугуївському піхотному юнкерському училищі. Як писав у своїх спогадах полковник Армії УНР М. Середя, в училищі, переважну більшість юнкерів якого складали українці, П. Болбочан «зорганізував український гурток для поширення рідного слова» (Середя, 1930, с. 15), який хоч і проіснував недовго, оскільки був заборонений начальником училища Фоком, але є показником розвитку національної свідомості П. Болбочана ще з молодих років. Свою діяльність в українському військовому русі П. Болбочан розпочав під впливом подій, пов'язаних з 1-м Українським полком ім. Б. Хмельницького, який прибув на фронт і увійшов до складу 5-го корпусу російської армії. Захоплений поширенням національної свідомості серед вояків-українців, П. Болбочан ініціював формування з вояків 5-го корпусу

окремої національної військової частини. Після тривалих перепон та зволікань 4 листопада 1917 р. Генеральне секретарство військових справ видало наказ про формування 1-го Українського республіканського пішого полку при 5-му армійському корпусі. Командиром полку 22 листопада 1917 р. було призначено П. Болбочана (Зінкевич, 2014, с. 112). Також із добровольців 5-го корпусу Південно-Західного фронту йому вдалося сформувати 1-й Український Республіканський полк. Активну участь у військових подіях на стороні УНР П. Болбочан брав аж до своєї загибелі 28 червня 1919 р. Дослідники цієї військової постаті зазначають, що початок українських визвольних змагань у 1917 р. він зустрів уже політично свідомою та зрілою людиною, зі сформованими поглядами на суспільство та армію. На відміну від більшості українських громадсько-політичних діячів, які очікували від революції насамперед радикальних соціальних перетворень, П. Болбочан був перш за все державником, він прагнув розбудови незалежної української держави з міцною професійною армією, яка мала захищати національні інтереси (Сідак, 2009, с. 13 – 16).

Безумовно, Лютнева революція 1917 року спричинила хаос у Російській армії. Наше дослідження показало, що солдати та офіцери втрачали довіру до Тимчасового уряду, а з дисципліною в армії були великі проблеми. Солдати дуже часто не слухали офіцерів, не дотримувалися наказів. Зросли анархія та самовільне залишення частин. Багато солдатів просто кидали позиції й розходилися по домівках. На фронтах почали створюватися різні солдатські комітети, які часто відмовлялися воювати за чужі інтереси (Фурман, 2020, с. 68). Багато хто вже не розумів, за що продовжувати боротися після падіння царя. Це створило ситуацію, коли армія, яка мала бути опорою імперії, стала некерованою. Ці несприятливі умови теж впливали на загальні настрої офіцерів та солдат і спричиняли пошук альтернатив і підтримку національного руху. Військові училища, які готували офіцерів для імперської армії, також потрапили під вплив нових ідей. Молоді випускники бачили, що Російська імперія розвалюється і що треба захищати власний народ та його державність (Стеців, 2021, с. 63 – 64). Таким чином, розвал Російської імперії зруйнував колишню систему лояльності офіцерів, а деморалізація армії змусила багатьох шукати нові орієнтири. Для частини випускників військових шкіл таким орієнтиром стала боротьба за незалежну Українську Народну Республіку.

У 1918 р. до армії Української Народної Республіки приєднався і Марко Безручко, випускник 1914 р. Миколаївської академії Генерального штабу в Санкт-Петербурзі. Його рішення було зумовлене поєднанням як політичних переконань, так і професійного військового досвіду. Так, розвал старої імперської армії та розпад дисципліни були однією з важливих причин, чому Марко Безручко підтримав УНР. У цьому контексті багато українських офіцерів — свідомі свого походження, зокрема М. Безручко, — шукали нового змісту своїй службі, яку вони знайшли у відродженні національної армії УНР. (Коваленко, 2015, с. 110 – 111) Аналіз джерел особового походження свідчать про те, що Марко Безручко як професійний військовий не міг стояти осторонь, коли стара армія розпадалася, а нова більшовицька влада по суті знищувала військову дисципліну. Він пише про те, що участь у формуванні армії УНР стала для нього ідеологічною та практичною відповіддю на розруху. (Безручко, 1932, с. 48 – 50)

Втрата армією дисципліни, розпад військових формувань, падіння авторитету командирів спонукали ще одного випускника Чугуївського військового училища (1912 р.) перейти на бік УНР у 1917 р. У липні 1914 р., відповідно до мобілізаційного розподілу, Аверкій Матвійович Гончаренко отримав призначення на посаду командира роти у 260-му піхотному Брацлавському полку, з яким і вступив у бойові дії Першої світової війни. У 1916 р. його підвищили до звання штабс-капітана, після чого він очолив 4-й батальйон. Від літа того ж року він служив курсовим старшиною у 2-й Київській школі прапорщиків. У 1917-му здобув звання капітана. В цей період провів українізацію свого курсу юнкерів, а вже восени того року відбувся перший випуск українських офіцерів. 3 січня 1918 р. став командиром куреня 1-ї Української військової школи імені Богдана Хмельницького, з яким брав участь у легендарному бою під Крутами (Тинченко, 2007). Відповідно до свідчень А. Гончаренко, він як «офіцер, що пройшов бойовий шлях на фронтах Великої війни, з болем спостерігав, як унаслідок революційних подій руйнувалися основи військової служби: дисципліна занепадала, командири втрачали авторитет, а військо перетворювалося на безладну масу. В таких умовах я не міг залишатися осторонь. Моє сумління й обов'язок перед народом спонукали мене стати на бік Української Народної Республіки, вбачаючи в ній єдину силу, здатну відновити порядок, зберегти честь армії та забезпечити майбутнє для українського вояка» (Гончаренко, 1939, с. 147).

Аналіз джерел особового походження та періодику дозволяє нам виокремити ще одну причину переходу випускників військових освітніх закладів на бік Української Народної Республіки - політичні переконання. Масовим було глибоке ідеологічне розчарування у більшовицькій владі та пошук альтернативи, яка б поєднувала ідеї соціальної справедливості, демократичного устрою та національного самовизначення. Багато офіцерів, особливо молодих, які навчалися у військових училищах у роки перед Першою світовою війною, були носіями

.....
поміrkованих соціалістичних або соціал-демократичних поглядів. Вони підтримували ідеї соціальної рівності, реформування старої монархічної системи, але не сприймали більшовицьку модель диктатури пролетаріату, червоного терору та насильницької колективізації. УНР, яка позиціонувала себе як республіка на засадах демократичного соціалізму, стала для них прийнятною альтернативою.

Політичні переконання багатьох офіцерів включали визнання права українського народу на самовизначення та власну державу. Вони не лише були патріотами, але й вважали, що незалежна Україна може стати прикладом демократичної республіки в Східній Європі — на противагу авторитарному більшовицькому режиму в Росії. УНР розглядалася як шанс створити нову державу на більш справедливих засадах (Стеців, 2024, с. 85 – 87). Частина офіцерів, які мали досвід служби в російській імператорській армії, з перших місяців революції бачили, як більшовики руйнують армію, нищать стару систему без конструктивної альтернативи, ведуть політику класової ворожнечі та терору. Вони бачили в цьому загрозу хаосу та громадянської війни, тому свідомо обирали сторону УНР як менш радикальну, більш державницьку та конструктивну силу.

Одним із прикладів глибоких політичних переконань щодо незалежності України був Михайло Омелянович-Павленко, генерал-полковник Армії УНР, який у 1989р. закінчив Сибірський кадетський корпус, а у 1900 р. – Перше військове Павлівське училище. До революційних подій Омелянович-Павленко служив у російській імператорській армії, де досяг звання полковника. Однак після Лютневої революції 1917 року він активно долучився до процесів українізації військових частин, що свідчить про його національну свідомість та підтримку ідеї самостійної України. У своїх мемуарах, зокрема в книзі «Спогади командарма (1917 – 1920)», Омелянович-Павленко детально описує своє розчарування в більшовицькому режимі та переконання, що УНР є єдиною силою, здатною забезпечити незалежність України. Він наголошує на необхідності створення національної армії, яка б захищала інтереси українського народу: «Я вважав, що тільки через створення власної армії ми зможемо відстояти нашу незалежність і не допустити повернення під владу чужинців» (Омелянович–Павленко, 2002, с. 167). Ці слова відображають його глибоке переконання в необхідності боротьби за українську державність та роль армії в цьому процесі.

Крім того, у книзі «Зимовий похід (6 грудня 1919 — 5 травня 1920)» він описує героїчний похід Армії УНР, який став символом незламності українського духу та прагнення до свободи (Омелянович–Павленко, 1934). Безумовно, аналіз джерел свідчить про те, що перехід Михайла Омеляновича-Павленка на бік УНР був свідомим вибором професійного військового, який поставив інтереси нації вище особистих амбіцій.

Ще одна постать, на яку треба звернути увагу, це Віктор Олексійович Павленко, військовий діяч, який також перейшов на бік Української Народної Республіки (УНР) у період революційних подій 1917 – 1921 рр. Його перехід був зумовлений як політичними переконаннями, так і розчаруванням у російській імперській та більшовицькій системах. Він відіграв помітну роль у формуванні українських військових структур, зокрема авіації УНР. Випускник Чугуївського піхотного юнкерського училища за 2-м розрядом 1906 р. Напередодні Першої світової війни закінчив Севастопольську авіаційну школу, служив військовим льотчиком XVIII корпусного авіаційного загону (Тинченко, 2007).

Після Лютневої революції, Павленко активно долучився до українізації військових частин. Він розірвав зв'язки з російським військовим командуванням і став на бік Української Центральної Ради, визнавши право українського народу на самовизначення. У травні 1917 р. взяв участь у Першому Всеукраїнському військовому з'їзді як делегат. За результатами з'їзду був обраний до складу Українського Генерального Військового Комітету та Ради Військових Депутатів, які згодом увійшли до структури Української Центральної Ради. Вже у жовтні 1917 р. Віктор Павленко очолив авіаційний відділ Українського Генерального військового секретаріату. А у 1918 р. був призначений начальником Повітряного флоту УНР. Він брав активну участь в організації бойових вильотів та створенні інфраструктури української авіації. У своїх спогадах, опублікованих у емігрантській пресі, Павленко наголошував: «Я не міг більше служити імперії, яка зневажала народ, до якого я належу. Моя совість веліла мені боротися за вільну Україну, в якій ми, українці, самі визначатимемо свою долю» (Битинський, 1967, с. 34). Такі висловлювання свідчать про його національну свідомість і глибоке переконання, що саме УНР є справжньою альтернативою імперському або більшовицькому поневоленню.

Список військових діячів, які вірили у спроможність УНР стати незалежною державою достатньо вагомий, але ми зупинимося ще на одній постаті – Володимирі Петровичі Сальському. Переорієнтація якого також була пов'язана з його політичними переконаннями, а також глибоким патріотизмом, що можна відслідкувати в джерелах особового походження його сучасників. Він походив з дворян Волинської губернії, закінчив Віленське піхотне юнкерське училище у 1906 р., а потім – Імператорську Миколаївську військову академію за 1-м розрядом у

1912 р. Як людина з глибоким національним світоглядом, В. Сальський не міг залишатися осторонь процесів, що вели до відродження української державності. Вже влітку 1917 р. він обіймав командні посади в українізованих частинах, а згодом став одним із провідних генералів Армії УНР. Зокрема, у 1919 р. очолював групу військ «Запоріжжя», брав участь у боях за Київ та в операціях проти більшовиків і денікінців. Аналізуючи його виступи в еміграції та спогади інших українських військових діячів можна зробити висновок про його бачення України як незалежної та демократичної держави. У статті, надрукованій у газеті «Свобода», В. Сальський наголошував: «Нам, офіцерам, що прийшли з російської армії, було ясно: або ми будемо творити свою державу, або станемо жертвами чужих імперських амбіцій. Для мене вибір був однозначний — служити Україні» (Сальський, 1932, с. 2). Також у статті «Українське військо у XX столітті» вміщено короткі згадки про Сальського як одного з тих, хто ще з перших місяців революції виразно орієнтувався на самостійну Україну, а не на федеративні чи автономістські ідеї, що тоді були популярні серед частини діячів Центральної Ради (Битинський, 1967, с. 38). Отже, перехід Володимира Сальського на бік УНР був свідомим кроком, продиктованим політичними і національними переконаннями. Він розглядав незалежну Україну як єдиний шанс зберегти національну ідентичність і не допустити хаосу та диктатури, які несли з собою більшовики.

Ще один фактор, який впливав на бажання випускників військових навчальних закладів підтримати УНР – це кар'єрні можливості. Особливо це було важливо для молодшого та середнього складу офіцерів, які бачили в національному русі шанс не лише відстояти українську державність, але й реалізувати себе як професіоналів у новій армії. Безумовно, найчастіше цей чинник не був єдиною причиною переходу військових на бік УНР, він йшов паралельно з національними ідеями та розвитком національної свідомості. Як ми вже неодноразово згадували, що у роки революції та розпаду Російської імперії стара армійська система перестала працювати. Багато перспективних офіцерів були фактично «завислими» в кар'єрі через соціальне походження, відсутність зв'язків або небажання підтримувати більшовицьку владу. УНР, яка активно формувала власні військові структури, надавала їм шанс швидкого кар'єрного зростання, а також можливість служити в армії, яка будувалась на нових принципах – національних, демократичних і професійних. Михайло Омелянович-Павленко, у своїх спогадах пише про перехід на бік УНР як про свідоме рішення служити Україні, де його «знання і досвід могли бути використані нарешті на користь рідного народу». Він був призначений головнокомандувачем армії УНР, хоча в імперській армії його зростання було обмежене. «Не було в мене сумнівів, що саме тут, у війську новонародженої України, мій обов'язок і моє місце», – згадував він (Омелянович-Павленко, 1935, с. 24).

Отже, перехід на бік УНР для багатьох офіцерів означав не лише політичну, а й професійну реалізацію. Вони отримували можливість обіймати командні посади, формувати підрозділи з однодумців і реалізовувати свою фаховість у лавах української армії, яка творилась майже «з нуля». Це було особливо важливо для тих, хто в імперії залишався в тіні через національність, погляди або політичну позицію.

Ще однією з причин переходу частини українських офіцерів та військових на бік УНР був страх перед більшовицьким терором, зокрема – небезпека розгрому армії, фізичної ліквідації старшинського складу, запровадження системи комісарів і знищення військової дисципліни. Це підтверджується численними спогадами учасників подій, зокрема офіцерів, які безпосередньо пережили більшовицький вплив на армію. У своїх спогадах генерал-полковник Омелянович-Павленко прямо заявляє про атмосферу страху, що панувала серед офіцерів у більшовицьких частинах: «Після революції 1917 року більшовики стали поступово знищувати армію. Офіцери боялися з'являтися у формі, на зборах солдатів обговорювали питання “знищення командирів”. Для мене було очевидно – залишатися в цій армії означає чекати смерті. Українське військо давало надію, що я ще зможу боротися і жити» (Омелянович-Павленко, 1935, с. 34). У спогадах командира Крутянців А. Гончаренка також згадується страх перед розпадом армії й більшовицькою анархією: «Я бачив, як у частинах на Південно-Західному фронті з офіцерами розправлялися власні солдати. Це було дике і страшне видовище... Лише українська формація здавалася мені тоді шансом вижити і не бути вбитим власними підлеглими» (Гончаренко, 1954, с. 57).

Таким чином, страх перед фізичним знищенням, втратою авторитету, знеціненням офіцерської честі в умовах більшовицької революційної армії став також однією з причин переорієнтації професійних військових до лав УНР. Це рішення дуже часто було не тільки прагматичним, але й зумовленим внутрішнім поривом до збереження честі та служіння національній справі.

Висновки. Отже, дослідження проблеми переорієнтації військових кадрів у період Української революції 1917 – 1921 рр. дозволяє зробити низку важливих узагальнень щодо

мотивів, чинників і обставин, що зумовили перехід частини офіцерства з імперської армії на бік Української Народної Республіки.

По-перше, одним із головних чинників такого переходу стала національна свідомість, яка, хоча й не завжди була сформована з дитинства, активно розвивалася під впливом революційних подій. Приклади Миколи Юнаківа, Петра Болбочана та Марка Безручка свідчать, що навіть офіцери, виховані в традиціях служіння імперії, зуміли переосмислити свою ідентичність та обрати шлях служіння українській державі. Для багатьох українців служба в армії УНР стала проявом не лише патріотизму, а й глибокого розуміння необхідності створення власної, незалежної армії задля збереження державності.

По-друге, криза Російської імперії та її армії, викликана Лютневою революцією та посиленням анархії на фронтах, сприяла моральному розчаруванню в імперських ідеалах. Солдати відмовлялися виконувати накази, офіцери втрачали авторитет, а армія перетворювалася на некеровану силу. У цій ситуації багато офіцерів, особливо тих, хто походив з українських земель, почали шукати нові смисли та політичні орієнтири, якими стала ідея української державності.

По-третє, система військової освіти Російської імперії, попри її монархічну та імперську спрямованість, давала випускникам широкий світогляд, інтелектуальний потенціал і лідерські навички, які стали в пригоді при формуванні збройних сил УНР. Військова еліта, сформована в імперській армії, продемонструвала здатність до адаптації, організаційної ініціативи та стратегічного мислення — саме ці риси були критично важливими у період державотворення.

По-четверте, цей перехід виявив також соціальний аспект переорієнтації. Для багатьох недворянських офіцерів служба в армії УНР відкривала нові можливості кар'єрного росту, визнання, участі у національному проєкті. У цьому контексті УНР стала не лише політичним утворенням, а й соціальним шансом для нового покоління українських військових.

Таким чином, підтримка УНР випускниками військових навчальних закладів була не випадковою чи стихійною реакцією, а результатом комплексу ідеологічних, політичних, моральних та професійних чинників. У цьому контексті військова еліта відіграла ключову роль у національному відродженні, і її вклад у становлення української державності потребує подальшого всебічного вивчення. Це також свідчить про глибину процесів національного самовизначення, які охопили всі прошарки суспільства, зокрема військових.

Подяка. Висловлюю щире вдячність усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті

Джерела та література:

- Авраменко, Н.** (2007). Спомини запорожця. Київ: Темпора, 445 с.
- Безручко, М.** (1932). Січові Стрільці в боротьбі за державність (березень– грудень 1919 р.). Каліш, 82 с.
- Битинський, М.** (1967) Українське військо у ХХ столітті. *Вісті комбатанта*, 1, 32–39.
- Гончаренко, А.** (1939). Бій під Крутами. *За Державність*, 9, 145–152
- Гончаренко, А.** (1954). Спогади. Нью-Йорк, 76 с.
- Зінкевич, Р. Д.** (2014). Початки формування Армії УНР восени 1917 року. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*, 784, 107–113.
- Капустянський, М.** (1946). Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році. Мюнхен, 110 с.
- Коваленко, С.** (2012). Чорні Запорожці: історія полку. Київ: Стікс, 363 с.
- Лебедєва, І., Комова, О.** (2021). Настрої командного складу Армії УНР на тлі політичної кризи весни (1918 р.). *Збірник наукових праць: сторінки історії*, 51, 124–135. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.51.2020.220180>
- Мартос, Б.** (1958). Оскілко і Болбочан (спогади). URL: <https://kompas.co.ua/nauka-osvita/12943-oskilko-i-bolbochan-spogadi-boris-martos.html> (дата звернення 02.05.2025)
- Мельник, Р. П.** (2010). Питання вишколу старшин армії УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині військової еміграції 20–30 рр. ХХ ст. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 670, 88–95.
- Омелянович–Павленко, М.** (1934). Зимовий похід. Каліш, 191 с.
- Омелянович–Павленко, М.** (1935). На Україні (1917–1918). Спомини. Прага: Стилус, 72 с.
- Омелянович–Павленко, М.** (2002). Спогади українського командарма. Київ, 460 с.
- Садовський, М.** (1971). Микола Юнаків. *Вісті Комбатанта*, 3–4, 38–44.
- Сальський, В.** (1932). Чому я служив Україні. *Свобода*, 75, 2–4.
- Середа, М.** (1930). Отаманщина. *Літопис Червоної Калини*, 3, 15–17.
- Сідак, В., Осташко, Т., Вронська, Т.** (2009). Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. 2-ге вид. К.: Темпора, 426 с.

- Стеців, Я.** (2021). Суспільно-Політичні настрої офіцерів-артилеристів на тлі революційних подій в Україні в період 1917-1918 рр. *Воєнно-історичний вісник*, 41(3), 60–73. DOI: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2021-41-3-60-73>
- Стеців, Я.** (2024). Старшини–артилеристи українських армій періоду Української революції (1917–1921): просопографічний портрет : дис. ... д-ра філософії / Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Львів, 267 с.
- Тинченко, Я.** (2007). Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга I. Київ: Темпора, 536 с. URL: <https://coollib.com/b/178327/read#t24> (дата звернення 07.04.2025)
- Тинченко, Я.** (2011). Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга II. Київ: Темпора, 424 с.
- Тютенко, Р.** (2018). Соціальний портрет офіцера українських армій періоду Національної революції (1917—1921 рр.): дис. на здобуття наукового ступеня к.і.н. зі спеціальності 07.00.01 – Історія України. Львів, 246 с.
- Фурман, І.І., Печенюк, І. С.** (2020). Перший всеукраїнський військовий з'їзд та його значення в національному державотворенні й українізації армії. *Військово-науковий вісник*, 33, 61–74. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.61-74>
- Химиця, Н.** (2000). Становлення системи національної військової освіти у (1917–1918 рр.). *Вісник національного університету «Львівська політехніка»: Держава та армія*, 408, 55–60.
- Шанковський, Л.** (1958). Українська армія у боротьбі за державність, 317 с.
- Юнаків, М. Л.** (2009) Матеріали до мого життєпису : [спогоди генерала армії УНР]. *Військово-історичний альманах*, 2, 114–120. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Viiskovo-istorychnyi_almanakh/Chyslo_02_19.pdf (дата звернення 29.03.2025)

References:

- Avramenko, N.** (2007). Spomyny zaporozhtsia [Memories of a Zaporozhian]. Kyiv: Tempora, 445 s. [in Ukrainian]
- Bezruchko, M.** (1932). Sichovi Stril'tsi v borot'bi za derzhavnist' (berezen'– hruden' 1919 r.) [Sich Riflemen in the Struggle for Statehood] (March–December 1919). Kalish, 82 s. [in Ukrainian]
- Bytyns'kyj, M.** (1967) Ukrain'ske vijs'ko u XX stolitti [The Ukrainian Army in the 20th Century]. *Visti kombatanta – Combatant News*, 1, 34–39. [in Ukrainian]
- Furman, I.I., Pecheniuk, I. S.** (2020). Pershyj vseukrains'kyj vijs'kovyj z'izd ta joho znachennia v natsional'nomu derzhavotvorenni j ukrainizatsii armii [The First All-Ukrainian Military Congress and Its Role in National State-Building and the Ukrainization of the Army]. *Vijs'kovo-naukovyj visnyk – Military-Scientific Bulletin*, 33, 61–74. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.61-74> [in Ukrainian]
- Honcharenko, A.** (1939). Bij pid Krutamy [The Battle near Kruty]. *Za Derzhavnist' – For Statehood*, 9, 145–152. [in Ukrainian]
- Honcharenko, A.** (1954). Spohady [Memoirs]. N'iu-Jork, 76 s. [in Ukrainian]
- Kapustians'kyj, M.** (1946). Pokhid Ukrain'skykh Armij na Kyiv-Odesu v 1919 rotsi [The Campaign of the Ukrainian Armies to Kyiv and Odesa in 1919]. Miunkhen, 110 s. [in Ukrainian]
- Khymytsia, N.** (2000). Stanovlennia systemy natsional'noi vijs'kovoї osvity u 1917–1918 rr. [The Formation of the System of National Military Education in 1917–1918]. *Vistnyk natsional'noho universytetu «L'viv'ska politekhniky»: Derzhava ta armii – Bulletin of Lviv Polytechnic National University: State and Army*, 408, 55–60. [in Ukrainian]
- Kovalenko, S.** (2012). Chorni Zaporozhtsi: istoriia polku [The Black Zaporozhians: History of the Regiment]. Kyiv: Stiks, 363 s. [in Ukrainian]
- Lebedieva, I., Komova, O.** (2021). Nastroi komandnoho skladu Armii UNR na tli politychnoi kryzy vesny (1918 r.) [Sentiments of the Command Staff of the UNR Army Amid the Political Crisis of Spring] (1918). *Zbirnyk naukovykh prats': storinky istorii – Collected Scientific Papers: Pages of History*, 51, 124–135. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.51.2020.220180> [in Ukrainian]
- Martos, B.** (1958). Oskilko i Bolbochan (spohady) [Oskilko and Bolbochan (Memoirs)]. URL: <https://kompas.co.ua/nauka-osvita/12943-oskilko-i-bolbochan-spogadi-boris-martos.html> (data zvernennia 02.05.2025) [in Ukrainian]
- Mel'nyk, R. P.** (2010). Pytannia vyshkolu starshyn armii UNR u praktychnij diial'nosti ta teoretychnij spadschyni vijs'kovoї emihratsii 20–30 rr. XX st. [Officer Training Issues in the UNR Army in Practice and the Theoretical Legacy of the Military Emigration of the 1920s–1930s.] *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv'ska politekhniky" – Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 670, 88–95. [in Ukrainian]

-
- Omelianovych–Pavlenko, M.** (1934). Zymovyj pokhid [The Winter Campaign]. Kalish, 191 s. [in Ukrainian]
- Omelianovych–Pavlenko, M.** (1935). Na Ukraini (1917–1918). Spomyny [In Ukraine (1917–1918). Memoirs]. Praha: Stylus, 72 s. [in Ukrainian]
- Omelianovych–Pavlenko, M.** (2002). Spohady ukrains'koho komandarma [Memoirs of a Ukrainian Commander]. Kyiv, 460 s. [in Ukrainian]
- Sadovs'kyj, M.** (1971). Mykola Yunakiv [Mykola Yunakiv]. *Visti Kombatanta – Combatant News*, 3–4, 38–44. [in Ukrainian]
- Sal's'kyj, V.** (1932). Chomu ia sluzhyv Ukraini [Why I Served Ukraine]. *Svoboda – Freedom*, 75, 2–4. [in Ukrainian]
- Sereda, M.** (1930). Otamanschyna [Atamanshchyna]. *Litopys Chervonoj Kalyny – Chronicle of Chervona Kalyna*, 3, 15–17. [in Ukrainian]
- Shankovs'kyj, L.** (1958). Ukrains'ka armiiia u borot'bi za derzhavnist' [The Ukrainian Army in the Struggle for Statehood], 317 s. [in Ukrainian]
- Sidak, V., Ostashko, T., Vrons'ka, T.** (2009). Polkovnyk Petro Bolbochan: trahediia ukrains'koho derzhavnyka [Colonel Petro Bolbochan: The Tragedy of a Ukrainian Statesman]. 2-he vyd. K.: Tempora, 426 s. [in Ukrainian]
- Stetsiv, Ya.** (2021). Suspil'no-Politychni nastroi ofitseriv-artylerystiv na tli revoliutsijnykh podij v Ukraini v period 1917-1918 rr. [Socio-Political Sentiments of Artillery Officers Amid the Revolutionary Events in Ukraine in 1917–1918]. *Voienno-istorychnyj visnyk – Military-Scientific Bulletin*, 41(3), 60–73. DOI: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2021-41-3-60-73> [in Ukrainian]
- Stetsiv, Ya.** (2024). Starshyny–artylerysty ukrains'kykh armij periodu Ukrains'koi revoliutsii (1917–1921): prosopografichnyj portret: dys...d-ra filosofii [Artillery Officers of the Ukrainian Armies During the Ukrainian Revolution (1917–1921): A Prosopographic Portrait (PhD dissertation)] / Natsional'na akademiia sukhoputnykh vijs'k imeni het'mana Petra Sahajdachnoho. L'viv, 267 s. [in Ukrainian]
- Tiutenko, R.** (2018). Sotsial'nyj portret ofitsera ukrains'kykh armij periodu Natsional'noi revoliutsii (1917–1921 rr.): dys. na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n. zi spetsial'nosti 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy [Social Portrait of an Officer of the Ukrainian Armies During the National Revolution (1917–1921) (PhD dissertation in History of Ukraine, specialty 07.00.01)]. L'viv, 246 s. [in Ukrainian]
- Tynchenko, Ya.** (2007). Ofitsers'kyj korpus Armii Ukrains'koi Narodnoi Respubliki (1917–1921) [The Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic] (1917–1921). Knyha I. Kyiv: Tempora, 536 s. URL: <https://coollib.com/b/178327/read#t24> (data zvernennia 07.04.2025) [in Ukrainian]
- Tynchenko, Ya.** (2011). Ofitsers'kyj korpus Armii Ukrains'koi Narodnoi Respubliki (1917–1921) [The Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic] (1917–1921). Knyha II. Kyiv: Tempora, 424 c. [in Ukrainian]
- Yunakiv, M. L.** (2009) Materialy do moho zhyttiepysu: [spohady henerala armii UNR] [Materials for My Biography: [Memoirs of a General of the UNR Army]. *Vijs'kovo-istorychnyj al'manakh – Military-Historical Bulletin*, 2, 114–120. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Viiskovo-istorychnyj_almanakh/Chyslo_02_19.pdf (data zvernennia 29.03.2025) [in Ukrainian]
- Zinkevych, R. D.** (2014). Pochatky formuvannia Armii UNR voseny 1917 roku [The Beginnings of the Formation of the UNR Army in the Fall of 1917]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika". Derzhava ta armiiia – Bulletin of Lviv Polytechnic National University: State and Army*, 784, 107–113. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 17.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.05.2025